

І.П. Ющук

Українська мова

рівень стандарту

Підручник для 11 класу
закладів загальної середньої освіти

В И Д А В Н И Ц Т В О
научальна книга
Богдан
www.bohdan-books.com

Пропонований підручник у повному обсязі відображає завдання і зміст предмета «Українська мова» відповідно до навчальної програми МОН України, розробленої на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Він відповідає психолого-педагогічним особливостям одинадцятикласників, передбачає вивчення та повторення мовних одиниць і явищ на матеріалі тексту й застосування набутих знань у процесі побудови письмових та усних зв'язних висловлювань.

Зміст наповнення підручника методологічно обґрунтовано за розділами та параграфами. Дидактичні прийоми, використані у викладі навчального матеріалу, забезпечують достатній рівень розуміння та усвідомлення учнями теоретичних знань. Усі наукові поняття відображають сучасний стан лінгвістичної термінології, визначення мовних термінів не перевантажені зайвими абстракціями, формулювання правил чіткі і дохідливі.

До теоретичного матеріалу в підручнику дібрано цікавий та змістовний дидактичний матеріал, схеми, таблиці, ілюстрації, що дає змогу одинадцятикласникам чіткіше уявляти і швидше запам'ятати потрібний матеріал.

Після кожного розділу вміщено тренувальні тести у форматі ЗНО.

Вартий уваги підібраний текстовий матеріал до вправ і завдань: зразки з української та світової класики, тексти народознавчого спрямування, уривки з науково-популярних видань, народні прислів'я, фразеологізми, що сприяє розвитку особистості учнів, їх громадянському та патріотичному вихованню.

Підручник містить також додаткові відомості (підбір фотоілюстрацій, інтерактивні вправи), які можна відкрити у pdf-файлі. Ключі та відповіді до вправ забезпечують самоперевірку і отже, створюють сприятливі умови для самонавчання.

Наприкінці видання вміщено відповіді до деяких вправ.

Умовні позначення

Теоретичний матеріал

Інтерактивна вправа

Тренувальні тести у форматі ЗНО

Ключ до вправи

Електронні варіанти словників

Вступ

ВСТУП

§ 1.

Народ і мова

Доки народ зберігає свою мову, доти він існує як народ. “Тільки через мову живе народ: її смерть — його кончина”, — писав видатний чеський філолог позаминулого століття Йозеф Юнгман.

Від найдавніших часів ставлення людей до рідної мови — мови свого роду й народу — шанобливе, благоговійне. “Наші матері, — свідчив свого часу представник одного з індіанських племен Америки, — витрачають щодня по дві години, навчаючи дітей правильно говорити мовою племені. Дорослий індіанець, який не володіє своєю мовою з абсолютною правильністю, фактично стає безправним: йому не дозволяють говорити при людях, щоб його мовні хиби не передалися слухачам, особливо дітям. Через те наші матері витрачають величезну кількість часу, домагаючись ідеальної точності у відтворенні нашої дуже складної граматики”.

Мову свого народу береже кожен з нас: якщо я українець, то й мова моя українська. Так мислили й чинили видатні люди нашого народу.

Тарас Шевченко міг легко зректися української мови. З п'ятнадцяти років він постійно був у російськомовному середовищі: майже десять років у Вільні й Петербурзі як слуга пана Енгельгардта, шість років навчання в Петербурзькій академії мистецтв, де все викладання велося, звичайно, російською мовою, десять років на засланні рядовим солдатом в Оренбурзьких степах і останні три роки в Нижньому Новгороді та Петербурзі. Проте до кінця свого життя він писав українською мовою. “А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У них народ і слово, і в нас народ і слово”, — закликав своїх земляків Тарас Шевченко.

Панас Мирний через тогочасні умови мусив змалку користуватися російською мовою. Навіть свій щоденник у неповні шістнадцять років почав писати російською. Та вже третього дня задумався: “Какое несчастье Украине, этой бедной вдове; народ подавлен, воспитание на родном языке запрещено... Не начать ли дневника писать на украинском языке? С завтрашнего дня же бросаю московский и беру за свой”. І справді, наступного дня в щоденнику він записує вже рідною мовою: “Я тільки знаю, що я дурень, та й превеликий, що не вчивсь нашої мови. Правда, в мене є велика надія, мені тільки 16 років...” І його романи, повісті, оповідання українською мовою за психологізмом і змалюванням персонажів — на рівні найкращих творів світової літератури.

Григор Тютюнник, український письменник, неперевершений майстер новели, народився на Полтавщині, але з шести років виховувався в дядька Филімона на Донбасі, бо батька заслали в Сибір, навчався в російськомовній школі, бо української не було. Відслужив чотири роки в радянському морському флоті, закінчив російське відділення Харківського університету і перше оповідання “В сумерки” надрукував російською мовою. Але раптом

Назва розділу

I. ПРАКТИЧНА РИТОРИКА

- § 2. Побудова промови
- § 3. Метафора, метонімія, порівняння
- § 4. Антитеза, градація, повторення
- § 5. Риторичні запитання й звертання
- § 6. Мовний етикет

О. Шуплак. Мені тринадцятий минало...

Націоналізм — це філософія виживання і буття нації, тоді як шовінізм — це філософія поневолення і гноблення інших націй. В основі націоналізму — національна ідея, в основі шовінізму — великодержавно-імперський інтерес. Націоналізм починається з любові до свого, шовінізм — із ненависті до чужого. Мета націоналізму — свобода своєї нації, мета шовінізму — поневолення інших. Націоналізм трактує інтернаціоналізм як міжнаціональні взаємини на засадах рівності націй, шовінізм перетворює інтернаціоналізм на засіб денационалізації народів і підпорядкування їх імперській чи великодержавній ідеї. Для націоналістів національні ознаки інших, їхні святині, символи, традиції тощо — об'єкт поваги і пошанування; для шовініста — це те, що необхідно негайно знищити, викоринити і замінити своїм. Націоналізм облагороджує членів своєї нації, шовінізм веде свій народ до морального звиродіння. Націоналізм народжує подвижників, мучеників і героїв; шовінізм — убивць, грабіжників, яничарів, холоїв. Опора націоналізму — найбільш свідомі, чесні і порядні люди; опора шовінізму — людська підлота. Націоналіст завжди бореться, щоб відстояти своє; шовініст — щоб загарбати чуже (В. Іванишин).

II. Дослідіть (відповіді стисло запишіть):

- а) як побудоване кожне речення зі стилістичного погляду;
- б) які слова часто повторюються;
- в) в якому порядку розташовані однорідні члени речення;
- г) які антоніми вжито в тексті.

III. Стисло висловіть свій погляд на міжнаціональні стосунки і запишіть.

10. Прочитайте речення. Знайдіть у них близькі за значенням, але різні за вживанням слова. Поясніть різницю в їхньому вживанні.

1. Здавалося, що цей поділ вплинув корисно на відносини між братами (І. Франко). 2. А я хочу бути дужим у всіх відношеннях (О. Гончар). 3. Племінник не дуже любив свого дядю, але мусив підтримувати тісні родинні взаємини (О. Іваненко). 4. Сподіваємось, що пані відомо, які стосунки мав з нами покійний князь (Леся Українка). 5. Я його любив, коли когось цікавить моє ставлення до нього (Ю. Яновський).

Теоретичний
матеріал

Тема уроку

§ 5.

Риторичні запитання й звертання

Усне чи письмове мовлення обов'язково передбачає слухача або читача. Мовець потребує, щоб його слухали або читали, — інакше мовлення нецільне. Для цього в мові є вставні слова *зверніть увагу, уявіть собі, майте на увазі* тощо. Цьому допомагають і риторичні запитання та звертання.

Риторичне запитання не вимагає чисієї відповіді. Воно лише готує слухача або читача до сприйняття наступного повідомлення.

Гроза в степу. Фото

III. Приготуйтеся до докладного усного переказу уривка: складіть план тексту, запам'ятайте окремі вислови, речення.

20. Перепишіть уривок, вставляючи замість трьох крапок пропущені прикметники, подані в довідці. Що прикметники додали текстові?

... пухом вкрилось ... гілля, й гілочки полагіднішали й подобрішали, немов тихенько радіють, немов по-своєму всміхаються. Кожна верба — немов ... хмара пуху, що її тримає всупі якась ... сила, ось-ось він розлетиться, вже й почав падати по пушинці-другій. І не хочеться вірити, що мине кілька днів, і цей ... пух перетвориться на листя, воно потемнішає, здаватиметься не таке ..., і вже верби не ввижатимуться хмарами, що посідали на землю, а просто — ... деревами, та й годі (Є. Гуцало).

Довідка. Ясеним зеленим, вербове, зелена, дивовижна, вербовий, легке, весняним.

21. Прочитайте речення. Виділені слова — пароніми. З'ясуйте їхнє значення.

1. Повитикались ті скелі з *водної* глибини і стирчать, неначе вартова сторожа (О. Стороженко).
2. Спросоння крикнув якийсь *водяний* птах, і знову тиша (О. Донченко).
3. По греблі пройшов Давид повз *водяний* млин (А. Головка).
4. Виноград був чудовий на смак, але *вбдявий* (З. Тумуб).
5. Чи правда, що повезете в океан *водневу* бомбу топтити? (О. Гончар).

Вправи та завдання
для закріплення
вивченого матеріалу

Д. одній третій	семи десяти	восьми сотим
З. одну третю	сім десятих	вісім сотих
О. однією третьою	сьома десятими	вісьма сотими
М. (на) одній третій	семи десятих	восьми сотих

37*. Перепишіть, числівники (і скорочення *млн.* і *тис.* теж) поставте в потрібному відмінку й запишіть словами.

Уся поверхня Землі становить 510 млн. квадратних кілометрів, причому на 361,1 млн. квадратних кілометрів її розіллявся Світовий океан. Суша займає тільки 29 відсотків поверхні Землі, що дорівнює 148,9 млн. квадратних кілометрів.

Сушу поділяють на шість частин світу: Європу, Азію, Америку, Африку, Австралію й Антарктиду. Найбільша серед них Азія з її 43448 тис. квадратних кілометрів. Трохи менша від неї Америка, площа якої близько 42,6 млн. квадратних кілометрів. Щоправда, вона складається з двох материків — Північної Америки, площа якої дорівнює 24,3 млн. квадратних кілометрів, та Південної Америки з її 18,28 млн. квадратних кілометрів. Після Америки йде Африка, площа якої не більша 30,3 млн. квадратних кілометрів. Антарктида разом із шельфовими льодовиками розкинулася на 14,1 млн. квадратних кілометрів. Європа за площею з її 10498 тис. квадратних кілометрів посідає п'яте місце. Найменша — Австралія, площа якої вимірюється 7631,5 тис. квадратних кілометрів.

38. Словосполучення запишіть підряд у дві колонки (числа пишуть словами в потрібному відмінку): 1) ті, у яких числівник матиме в кінці букву -а; 1) ті, у яких числівник матиме в кінці букву -и.

З 5 морями, у 40 автобусах, 10 зубрам, протягом 7 ночей, у 5 екскурсіях, протягом 90 ночей, до 20 балів, без 15 апельсинів, з 17 нарцисами, під 7 арками.

3. З перших букв іменників прочитаєте початок вислову М. Вінграновського: "... не падає і не впаде".

39. Прочитайте речення. Поясніть значення виділених слів.

1. Осторонь на дереві я побачив підвішені кимсь граблі і дерев'яні двійчасті вила (М. Тамчанин). 2. На душі двоєко. Сумно й хвилями радісно (О. Кобилянська). 3. Він відчув дивне, двоїсте почуття: глибока повага до цієї людини змішувалася з дратівливою свідомістю того, що розмовляти з нею, однак, нелегко (С. Журавич). 4. Хто дав мені одваги меч двоєичний? (Леся Українка). 5. Час гнав тепер з подвійною, потрійною швидкістю (І. Вільде).

Електронний
додаток

Пізнавальне
завдання до вправ

54. Прочитайте речення. Виберіть усі способові форми дієслова й зробіть їхній морфологічний розбір за поданою нижче схемою.

- Спосіб дієслова: а) дійсний; б) умовний; в) наказовий.
- Час (тільки для дійсного способу): а) теперішній; б) минулий; в) давноминулий; г) майбутній простий; г') майбутній складний; д) майбутній складений.
- Рід (тільки для однини минулого часу й умовного способу): а) чоловічий; б) жіночий; в) середній.
- Особа (тільки для теперішнього і майбутнього часів та для наказового способу): а) перша; б) друга; в) третя.
- Число: а) одинна; б) множина.
- Дієвідміна: а) перша; б) друга; в) архаїчна.

1. Похмурий день зачався в тумані. Над бродом ржуть, полохаються, коні. Мій меч бринить, та чую, що на грані мене не зрадять крицеві долоні. 2. Котились води, дихала земля. На сірий намул падало проміння. 3. Зжалься, Боже Мати! 4. На сходах дому зупинись на мить. 5. На листя ти задивився бліде, на черепашку равлика прозору, і в цю хвилину дівчина пройде з школярським ранцем сходами нагору. 6. Крізь мряку, що б'єла вкрила, крізь гори легкі паперу дух радісні пружить крила, випростує горді пера. 7. Захочеш — і будеш. В людині, затам, лежить невідгадана сила (З тв. Олега Ольжича).

55. Визначте дієвідміну поданих дієслів за неозначеною формою й запишіть у дві колонки: а) дієслова I дієвідміни; б) дієслова II дієвідміни.

Свисити, деренчати, скреготати, полоти, оживляти, блискотіти, белькотати, тиркотіти, знепритомніти, зберегти, бурмотати, свистати, скреготіти, бажати, мигтіти, з'єднати, змінити.

- 🔗 3 других букв повинен скластися початок вислову П. Загребельного: "... бодай раз за життя".

56. Провідмінійте самостійно дієслова *краяти* і *кріюти*, *свистати* і *свисіти* (спочатку визначте їхні дієвідміни!) і написане уважно звірте з надрукованим нижче. Якщо трапляться помилки, з'ясуйте їх.

Число	Особа	краяти	кріюти	свистати	свисіти
Однина	1-ша	краю	крію	свищу	свисіщу
	2-га	краєш	кріюш	свищеш	свисітиш
	3-тя	крає	кріють	свище	свисітять
Множина	1-ша	краємо	кріємо	свищемо	свисітимо
	2-га	краєте	крієте	свищете	свисітите
	3-тя	крають	кріють	свицуть	свисітять

- 57*. Перепишіть речення, дописуючи пропущені букви в закінченнях дієслів.

1. Ідея не тільки джерело енергії, не тільки динаміка життя, але й маяк, у світлі якого ми бач..мо, що роб..ться і що треба робити. 2. І коли ми окин..мо оком недавнє минуле, простудію..мо хід подій, знайд..мо зв'язок між чинами й наслідками, то зрозумі..мо, що причиною "несвідомості" української револю-

Відповідь
до вправи подано
у кінці підручника

§ 12. Поєднання числівників з іменниками

§ 12. Поєднання числівників з іменниками

§ 12.

Поєднання числівників з іменниками

1. Після числівника *один* навіть тоді, коли він входить до складених числівників, іменник ставиться в однині: *Гора Говерла має висоту дві тисячі шістдесят один метр*.

2. Після числівників *два* і більше іменник стоїть у множині: *два дні, три тижні, чотири місяці, п'ять років, десять століть*. Причому при числівниках *два, три, чотири* (навіть тоді, коли вони входять до складених числівників) іменник має форму називного відмінка (*три брати, чотири будинки, дев'яносто чотири відсотки*), а при числівниках *п'ять* і більше — форму родового відмінка (*п'ять братів, шістдесят будинків, дев'яносто дев'ять відсотків*).

У сполученнях із числівниками *два, три, чотири* іменник нерідко дістає такий самий наголос, як у родовому відмінку однини: *матері* (множина) — *дві матері, сині* — *три сини, села* — *чотири села*. Часом особливий наголос іменники мають і в сполученні з числівниками *п'ять* та більше: *книжок* (родовий відмінок множини) — *п'ять книжок, сторінок* — *шість сторінок, голók* — *десять голók*.

Тема уроку

Теоретичний
матеріал

Гукай-но хлопців. Хто швидше? Літня ніч. Говорять тут усяке. Мало говори, з правдою дорожи. Правді лиш служити. Взірця нема. Ошелешимо тим усіх. Скоро отаву коситимуть. Коса не клепана. Думати тільки добре. Далеко видно. Свіжий вітер. Жди з моря погоди. Шукаю відповіді на це.

З других букв перших слів повинно скластися закінчення вислову Лесі Українки: "Ніхто не має більшої любові, як той, ..."

116. Перепишіть. Складні речення поділіть на прості й визначте вид кожного з них за способом вираження синтаксичного центра.

1. Ненавиджу перевертнів. Це кодро, мабуть, не менш, ніж вороги, наш-кодило (*Л. Коотенко*). 2. Державу можна збудувати й без грошей, але без со-вісті не збудуєш навіть приязні до себе в своїй дитини (*Т. Овчачка*). 3. Нам страх вганяли в мозольні жили, нас обертали в покірний тлін; ми триста років Москві служили, пора настала — вставай з колін! (*Д. Павличко*). 4. Ти знаєш, що ти — людина? 5. Мало вели-ким себе уявляти, треба великим бути (*З тв. В. Симоненка*). 6. Краще вмерти, все сказавши, аніж мовчати, живучи (*Г. Чубач*). 7. Це правило порядної люди-ни: коли про тебе думають гарно, будь та-ким (*В. Марченко*). 8. Там, де брехня, уже нема довіри (*О. Довгий*). 9. Прудка ріка. Тисячоліття рінь. На гострих скелях — письменна камінні (*Є. Маланюк*).

117. 1. Прочитайте текст. Випишіть з нього всі од-носкладні речення і визначте вид кожного з них.

Люблю ходити з дітьми в поле теплими осінніми днями. Їх зачаровують не тільки краса природи, а й розповіді про неї.

— Дивіться, діти, на наші степи, до-лини, переліски — скільки тут краси і яка вона різноманітна. Яке багатство барв, кольорів, відтінків! Наш правий берег Дніпра горбистий. Горби йдуть не-мов хвилями — одна ближче, друга далі. І чим далі хвиля, тим тонші, ніжніші барви накладає на неї сонце. Дивіться на першу. Тут можна розрізнити кожне дерево, навіть стебло соняшника. Он гіл-лястий дуб; листя на ньому ще зелене, як рута, а поряд — клен ронить на землю різ-нокольорове вбрання. Дивіться на другу хвилю: вона сіра, як отара овець у тумані.

Фотоілюстрації

наших вулицях немає дзеркал для того, щоб люди могли дивитися на себе, могли бачити, коли вони привабливі, а коли ні. Усе це і є культурою поведінки, обумовленою не лише мораллю суспільства, а й мораллю кожного з нас.

Запитання для узагальнення вивченого

1. З яких частин складається промова?
2. Яка роль вступу в промові?
3. Як ми сприймаємо почуті слова, речення?
4. Чим метафора подібна до метонімії і чим відрізняється від неї?
5. Як виражають порівняння?
6. Які риторичні фігури використовують, щоб виділити певні місця в промові, в тексті?
7. Як розташовуються однорідні члени речення за правилом градації?
8. Яка роль мовного етикету в спілкуванні?

I. ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ (§§ 1-6)

Підготуйте аркуш для відповідей:

001		003		005	
002		004		006	

Цифрові відповіді на поставлені нижче запитання записуйте проти відповідних номерів. Наприкінці підручника вміщено таблиці з відповідями, за ними перевірте себе. Правильними слід вважати тільки ті відповіді, у яких усі цифри збігаються з контрольними (не більше й не менше їх, і всі вони такі самі). Помилки обов'язково з'ясуйте.

001. Кому належить вислів: *"Я тільки знаю, що я дурень, та й превеликий, що не вчився нашої мови"*?
- 1) П. Кулішу; 2) Панасу Мирному; 3) І. Нечуєві-Левицькому; 4) Марку Вовчку.
002. У яких словосполученнях порушено милозвучність?
- 1) *ніч в степу*; 2) *острів в океані*; 3) *сніг в січні*; 4) *поле у вересні*; 5) *жито й ячмінь*.
003. Вставте пропущене слово: *Промова складається з ... частин*.
- 1) *двох*; 2) *трьох*; 3) *чотирьох*; 4) *п'яти*.
004. Який художній засіб вжито в словосполученні: *радісне сонце*?
- 1) *метафору*; 2) *метонімію*; 3) *персоніфікацію*; 4) *синекдоху*; 5) *порівняння*.
005. У якому словосполученні слова розставлено відповідно до правила градації?
- 1) *іскрить, горить, палає*; 2) *горить, іскрить, палає*; 3) *палає, іскрить, горить*.
006. У реченні *Земле, ти втомилася?* вжито...
- 1) *градацію*; 2) *риторичне запитання*; 3) *вставне слово*; 4) *риторичне звертання*.

Тренувальні тести у форматі ЗНО.

Тести у форматі ЗНО